

Кваша Оксана Олександрівна,
вчений секретар Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України, доктор
юридичних наук, професор

ІНІЦІАТИВИ УКРАЇНИ У СТВОРЕННІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ

Агресія росії в Україні розпочалась у 2014 році анексією Автономної Республіки Крим та окупацією частини Донецької та Луганської областей. Тривала так звана «гібридна війна» аж до 24 лютого 2022 року, коли розпочалась повномасштабна агресія проти України. Питання щодо механізму правосуддя за військову агресію росії проти України є доволі складним, і над його вирішенням працюють дипломатичні та правоохоронні органи України у взаємодії із міжнародними організаціями, а також іншими державами.

Система кримінальної юстиції України виявилась не готовою до ефективного розслідування такої значної кількості злочинів, які мають міжнародний характер. У той же час міжнародне співтовариство повинно сприяти їх розслідуванню, притягненню винних до відповідальності та справедливому їх засудженню, адже міжнародні злочини являють собою загрозу загальному миру і безпеці. Питання притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють міжнародні злочини на кшталт геноциду, агресії, воєнних злочинів, є проблемою світового масштабу. До 2022 року Україна не стикалася з цією проблемою.

26 травня 2015 року Указом Президента України було затверджено *Стратегію національної безпеки України*, де, зокрема, зазначено таке: «Прагнучи перешкодити волі Українського народу до європейського майбутнього, Росія окупувала частину території України – Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, розв'язала воєнну агресію на Сході України та намагається зруйнувати єдність демократичного світу, ревізувати світовий порядок, що сформувався після закінчення Другої світової війни, підірвати основи міжнародної безпеки та міжнародного права, уможливити безкарне застосування сили на міжнародній арені»[1]. Сьогодні на території нашої держави щодня вчиняються як військові, загальнокримінальні правопорушення, так і міжнародні злочини. Російсько-терористичні війська неодноразово порушували і продовжують порушувати положення гуманітарного права, скоюють воєнні злочини, а саме вбивства військовополонених і цивільних осіб, зґвалтування жінок та дітей, масове знищення житлових помешкань разом із людьми, знищення медичних, освітніх і культурних закладів та установ, примусове вивезення цивільних громадян на територію супротивника, утворення концентраційних (фільтраційних) таборів; викрадання без суду та катування громадян України [2, с. 355], а також руйнування об'єктів критичної інфраструктури (підприємства та установи таких галузей, як енергетика, хімічна промисловість,

транспорт, інформаційні технології та телекомунікації, комунальне господарство). Отже, на жаль, доводиться констатувати, що міжнародне право виявилось безпорадним перед російською воєнною агресією.

Міжнародні організації відіграють важливу роль у захисті прав людства, частково через нетрадиційні механізми захисту. Так, для права людства на мир можна говорити про існування механізмів збирання інформації про порушення через моніторингові місії для подальшого використання цих даних у міжнародних судових інституціях з метою уникнення безкарності. Крім того, вони створюють умови для сталого розвитку, за якого право на мир та здорове довкілля є більш захищеним. З огляду на активний розвиток міжнародних судових органів вчені припускають, що у майбутньому буде запропонований ефективний судовий захист прав людства [3, с. 132–133].

Першою проблемою, яка потребує вирішення на цьому шляху, є визначення поняття «міжнародний злочин», якого не існує ні в Україні, ні у світовій юриспруденції, як і уніфікованого переліку таких злочинів. У XX столітті Лігою Націй, а згодом – ООН, обговорювалось питання щодо прийняття *т.зв.* «*Міжнародного кримінального кодексу*». У 1954 році та в 1991 в рамках ООН розглядалися проекти *Кодексу міжнародних злочинів і Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства* [4, с. 521]. Подальшого розвитку визначення злочинів проти людяності отримало у результаті діяльності Комісії міжнародного права при підготовці проекту Кодексу злочинів проти миру й безпеки людства: а) перелік дій конкретизовано й доповнено такими злочинами, як насильницьке зникнення (арешт, затримання чи викрадення осіб урядом чи організацією або за їх дозволу чи підтримки, з наступною відмовою повідомити про місцезнаходження цих осіб з метою позбавити їх захисту з боку закону протягом тривалого часу); інституціоналізована дискримінація за расовими, етнічними чи релігійними ознаками (порушення основних прав і свобод, що призводить до серйозного обмеження частини населення, яке має бути інституціоналізованим, наприклад, прийняттям законодавчих заходів, що відмовляють особам у їхніх правах і основних свободах людини); свавільна депортація чи примусове переміщення населення («свавільність» виключає акти, вчинені на законних підставах: з метою охорони здоров'я чи добробуту людей); примус до проституції й інші форми сексуальної наруги (злочини проти сексуальної свободи особи, що полягають у примушуванні до вчинення сексуальних актів і в отриманні чи очікуванні обвинуваченим будь-якої вигоди в обмін на такі акти чи у зв'язку з ними); б) поряд з уже відомими характерними ознаками (систематичність чи широкомасштабність) встановлено нова: дії інспіруються чи спрямовуються урядом чи будь-якою організацією чи групою (має бути заохочення чи керівництво з боку уряду чи організації) [5, с. 97–98].

Події ХХІ століття актуалізували необхідність створення відповідного міжнародного нормативно-правового акту, а російська

агресія викрила слабкість системи міжнародної безпеки, продемонструвала світу нові прояви порушення норм і звичаїв війни, застосування терору проти цілого народу. Після перемоги у цій війні Україна як жертва найжорстокішого злочину агресії з боку росії, маючи уже певний досвід протидії вчиненню міжнародних злочинів та їх розслідування, повинна ініціювати створення Кодексу міжнародних злочинів.

Міжнародні злочини вважаються складними деліктами, які вчиняються органами законодавчої, виконавчої та судової влади, і суб'єктом відповідальності за які є держава, або ж особливо небезпечними для людської цивілізації порушення принципів і норм міжнародного права, що мають визначальне значення для забезпечення миру, захисту особи та інтересів міжнародного співтовариства в цілому [6, с. 54]. В Енциклопедії міжнародного права, підготовлений авторським колективом у держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, міжнародні злочини визначено як «порушення принципів і норм міжнародного права, що мають особливе значення для забезпечення миру в усьому світі, дотримання гуманітарних норм ведення збройних конфліктів та захисту особи від знищення, вбивств, поневолення, вислання та інших жорстокостей» [7, с. 216].

Отже, протиправність міжнародних злочинів має міжнародно-правовий характер: щодо них існує міжнародно-правова заборона. Правова цінність Нюрнберзького прецеденту полягає в тому, що він реалізував ідею кримінальної відповідальності згідно з міжнародним правом за злочини, міжнародні як з точки зору юрисдикції, так і за характером матеріального права, що застосовується. *Нюрнберзький трибунал* у своєму вирокі спирався на теорію, відповідно до якої злочини, які належать до його юрисдикції, розглядалися як злочини із загального міжнародного права, що існували задовго до прийняття Статуту і початку Нюрнберзького процесу. Теза, відповідно до якої всі злочини, що інкримінувалися обвинувачуванним, були злочинами із загального міжнародного права, стала основним постулатом нюрнберзької концепції міжнародного злочину [8, с. 407]. Водночас злочинами, що передбачали індивідуальну відповідальність, у Статуті Міжнародного військового трибуналу визначено злочини проти миру, воєнні злочини, злочини проти людяності.

На думку вчених, визначення чіткого місця «міжнародних злочинів» у національному кримінальному законодавстві вбачається можливим лише за умови узгодження позицій, поглядів та думок щодо тих ключових проблем, які були ідентифіковані, як на міжнародному, так і на національному рівнях. Разом з цим, не слід забувати про те, що за будь-якими змінами чинного КК України, спробами «описувати» ті чи інші явища, використовуючи «міжнародні» поняття, теорії, концепції, підходи, які не є притаманними національному кримінальному законодавству, стоїть реальна практика застосування відповідних норм та принципово різні правові наслідки [9, с. 81–82].

Задекларована система колективної безпеки виявилась неефективним запобіжником війни. Російська агресія викрила слабкість системи міжнародної безпеки, продемонструвала світу нові прояви порушення норм і звичаїв війни, застосування терору проти цілого народу. Необхідним є пошук механізмів притягнення представників держави-агресора та держав-співучасників (Республіка Білорусь, Іран) до міжнародно-правової відповідальності, на цьому шляху важливим і перспективним кроком є продовження процесу визнання все більшою кількістю країн росії державою-терористом. Після перемоги у цій війни Україна на підставі досвіду протидії вчиненню міжнародних злочинів та їх розслідування, повинна ініціювати створення Кодексу міжнародних злочинів.

Список використаних джерел

1. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
2. Підберезних І. Є. Адміністративно-правове забезпечення національної безпеки: порівняльно-правовий аналіз. дис. ... д-ра. юрид. наук. Дніпро, 2022. 387 с.
3. Іванків І. Б. Права людства. Монографія. Київ: Ваїте, 2020. 158 с.
4. Житний О.О. Міжнародні злочини. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого*. Харків: Право, 2017. Т. 17: Кримінальне право. 1064 с.
5. Маєвська А. А. Злочини проти людяності: дис. ... дис. канд. наук. Харків, 2002. 182 с.
6. Іващенко В. Проблеми відповідальності за міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру. *Юридичний журнал*. № 6. 2005. С. 44–48.
7. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко, В. Н. Денисов; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Т. 3. Київ: Академперіодика, 2019. 992 с.
8. Зелінська Н. А. Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину: дис. ... д-ра. юрид. наук. Одеса, 2006. 486 с.
9. Кузьмін Е. Щодо пошуку місця «міжнародних злочинів» у законодавстві України про кримінальну відповідальність. *Новітні кримінально-правові дослідження: альманах наукових праць* / за ред. професора О.В. Козаченка, О.М. Мусиченко. Миколаїв: Миколаївський інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», 2020. С. 78–84.